

Светислав Вученовић

ПРИСТУП ГРАДИТЕЉСКОЈ СИНТЕЗИ НА КОСАНЧИЋЕВОМ ВЕНЦУ

Протекло је педесет и пет година на од трагичног краја Народне библиотеке из дана 6. априла 1941. године, а две деценије од почетка истраживања њених остатака и археолошких слојева Сингидунума. Досада је било више апела и неколико предлога за обнову и уређење порушеног ансамбла у заштићеној целини Косанчићевог венца. Између пригодних скокова настала је да траје разграђеност простора и запуштеност остатака Библиотеке. Последњих година томе се приклучила и све већа угроженост античких слојева.

Овај рад настоји да непосредније промовише упитава обнове споменичког комплекса. У нему је изложен методолошки приступ архитектонском решењу којим би се повезало градитељско наслеђе са функцијама давашњег живота.

СТРАТИГРАФИЈА И ТОПОГРАФИЈА ВАРОШИ

Део некадашње Вароши у шанцу, данас Косанчићев венац, формиран је на савској падини која се издига над реком око двадесет метара. Околак доминантан положај крај ушћа био је одбрана повољан за формирање насеобина: од првотријког станишта до античког града Сингидунума, и од средњовековног села до Вароши Београда.

Археолошка ископавања изведене крај остатака Библиотеке успоставила су стратиграфију културних хоризоната од античког раздобља до новијег доба. Захваљујући простору између урушених зидова некадашњих кућа било је могуће да се ископа знатан део римских терми са преосталим хипокојустом. У поређењу са другим локацијама у средишту Београда где су истраживања готово сунду спуштана темељима зграда и комуналним инсталацијама, а налази стога фрагментарни, сва је отворила макроузорак трубане прошlostи града.

Топографске анализе положаја покажују да је структура овог дела насеља била условљена постојањем фортификација у непосредној близини. Отуда потичу криволинијске трасе улица и неправилности блокова. Вероватно је, судећи по аналогијама, да су античке иксуле и овде одступале од стандардне праволукове матрице римске колоније, каква је установљена за другим положајима у Београду.

Сакрименат средњовековног града у оног античког каструма, на простору К.В. могла је остати атлотерација руралног типа око цркве. Главне улице некадашњег урбса постала су прилазни путеви према вратима утврђеног града.

Подизавањем турске вароши над рушевинама римске, готово хиљаду година после њеног краја, магистралне сабраћајнице су поново

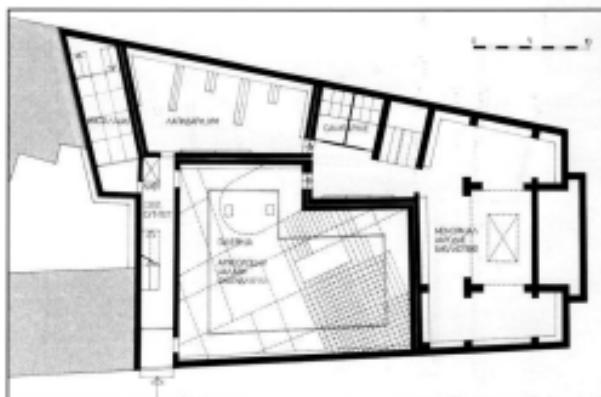

1 Фотографија библиотеке на Косавичеком венцу снимљена пре Првог светског рата (из док. ЗЭЗКЛБ).

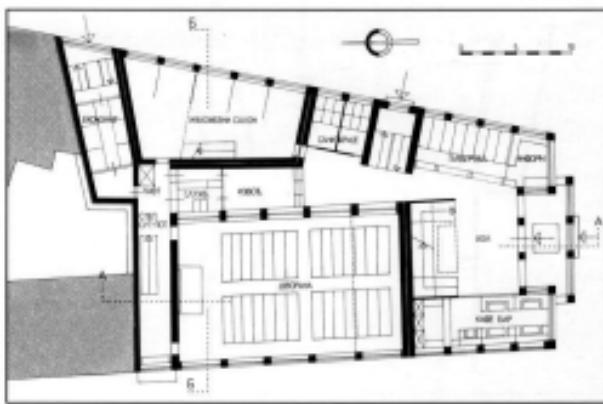
План I Ступарија Библиотеке

План II Основа сутерена

План III Основа првога

II

III

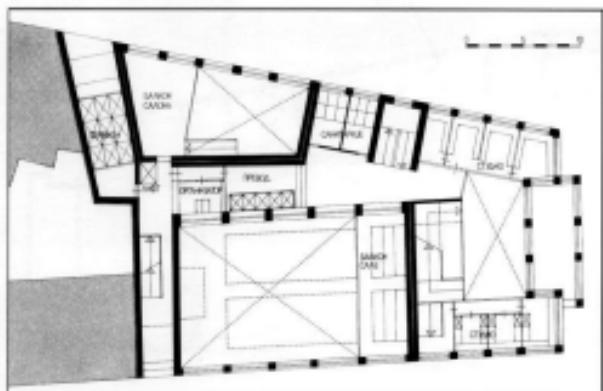
били укључене у простор *Intercity* тог. Оне су постале улице главног промета и трансита добијајући улоге линеарних чаршија. Једна од таквих (Дубровачка-Краља Петра) по-врлика је дунавски и сански крај. Капијарске прометнице имале су скопнате трасе својствене стамбеним махалама Оријента. Једна од таквих постојала је и на овом рубу

Вароши сређеном шанчезима и палисадима.

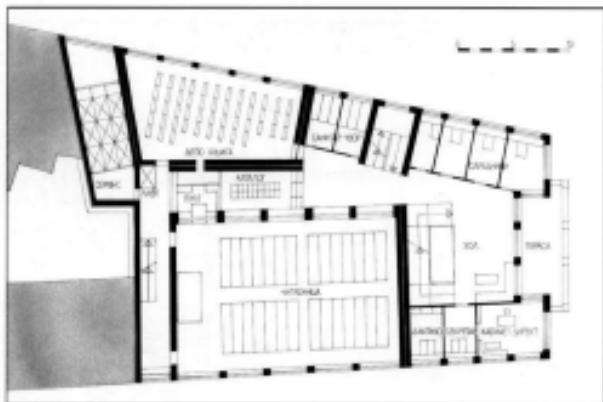
Покушај аустријске изградње вароши у барокној композицији и архитектури темељао се на правоугаљној матрици. И сваки је преузела првоколинијске улице државне порекла као основну свога решења. Радикални подухват носио је амбицијом стварања немачког Београда

био је нагло пресечен ратним збињицама. У том раздобљу на савској падини плански је формиранио средњите српског дела вароши са црквом, митрополијом, магистратом, школом и др.

Слична формација јадро је се у првим деценијама 19. века, када је остварена делимична аутономија са кнегом Милошем. Из тог преме-

IV

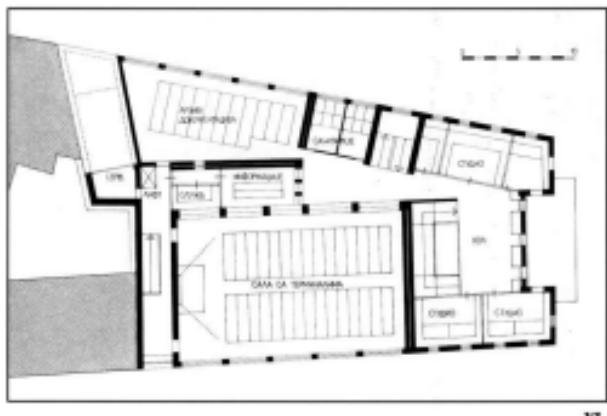
V

на почетку Конак и Саборна црква, а на пристаништу Ђумукана. Регулациони план инж. Емилијана Јосимовића из 1867. год. урађен је за Варош у шинду одмах по кочачком одласку Турака. Негов је задатак био да допринесе претварању оријенталне касабе у модерну престоницу ослобођене Србије. Да би се такав задатак остварио што брже и потпуније, аутор је предвидео мно-

сивно рушење лотрајалих махала са неправилним сплесетом сокака. Задрахане су поједине улице прагаливих траса и појединичне масивне градиће. На ослобођеном лемашту трасирана је поново геометријски правилнија мрежа, са равнитељем улица, правоугаоним блоковима и резервисаним терена за јавне грађевине. Земљани масивни некадашњих бастиона плани су

претворени у зелене површине – садове, а шанчеви у штепице – венце. Доследнија геометријска регулација морала је и скога пута бити ублажена за делу Косачничког венца изнад обалске обронка. Захваљујући периферном положају и топографији терена, овај рубни појас Вароши сачувао је све до данас неправилну структуру са криволинијском матрицом дрењног покрета.

Plan VI. Основа поткрове

VI

Ван средишта са црквеним, јавним и управним зданијима у стамбеном окружењу грађење су најпре ониске куће до једног спрата у традиционалној техници. Временом су их смењивале веће етажнице, посебно one са друштвеним назначањем. Током прве половине двадесетог века настале су масивне инштитуције на граничним позицијама насеља.¹

ХРОНОЛОГИЈА
ГРАДЊИ У БЛОКУ

Досадашња истраживања градитељске прошлости смогућују да се склони хронологија промена на простору Библиотеке.²

— 1867. Регулациони план Емилијана Јосимовића приказује зграду од чврстог материјала, али мањег опсега и различитог облика

од касније Библиотеке. Припадала је Милију Марковићу Распопу. У њој је после 1857. год. Стева Тодоровић отворио сликарску школу.

— 1878. Ситуациони план Стевана Зарића садржи зграду која се разликује од one на Јосимовићевом плану. Нешта грађевинска линија одговарала је чесном делу будуће Библиотеке. Године 1895. ове је била отворена сликарска школа Кирила Чуклика.

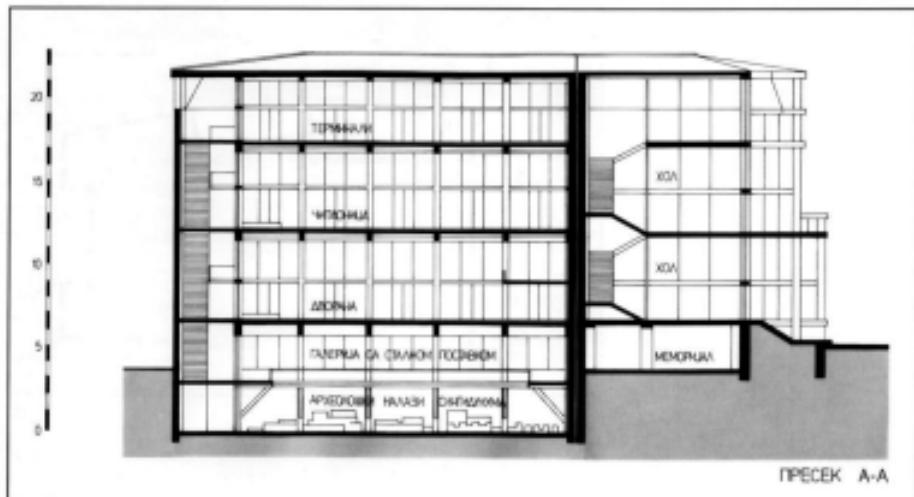
— Пре 1920. индустријалац Милан Вана откупује је кућу са намером да је адаптира за картонажу. По његовом исказу онде се раније (пре Првог светског рата) налазило Француско посланство. Пројекат адаптације израдио је арх. Бранко Танасефић. Од елабората одобреног 1920. год. сачувана су два листа. Један садржи основе сутерена и приземља, а други спрат и поткрову. Из анализа планова

произлази да је постојећа кућа имала на чесној страни два ризалита који су фланкирали улазно степениште. Зграду је требало ојачати, изнад спрата наложати мансарду, а дуж Сребрничке улице подији крило правилне трасе. Према савијеним котама чесни део зграде имао је димензије 21 са 11 м, а крило према Сребрничкој 30 м. Владиник је одустао од реализације пројекта.

— 1920. М. Вана је продао зграду за потребе Народне библиотеке. Адаптациони радови су извођени на основу преначеног пројекта Б. Танасефића. Наје познато да ли је он био аутор и новог решења. (сл.1) Подигнуту су мансарда и крило дуж Сребрничке. Изведена архитектура разликује се од првобитне замисли посебно на улазном делу. Ризалити су наложајени кроз спрат и поткрову. Чети-

1. С. Вучковић, Урбани развој Косачићевог венца у Београду, Саопштења 24 (1992), Београд, 143–158. У зборнику: Косачићев лекар-историјат, истраживани постојећи става, обрада споменика културе, Београд 1979. публиковани су следећи радови о теми: Београд: З. Симић, Падруџе Косачићевог венца у периоду између 1–2. З. Симић, Падруџе Косачићевог венца у периоду средњег века, З. Ж. Шкаланера, Историјски развој Косачићевог венца, 4–14. Б. Милаковић, З. Петровић, Арапитостонко урбанистичка студија, 15–30. Ж. Шкаланера, Историјски захтеви, 31–37.

2. Основни подаци за хронологију грађења преузети су из рада Д. Ђурић–Зимољо, Стара зграда Народне библиотеке на Косачићевом венцу у Београду, Библиотекар 22, 1, Београд 1970, 10–25.

VII

ри двојица стуба носе терасу спрета ограђену балустрадом. Фасаде имају висок сокол, јак кордон венец, пиластре са капителима, балустраду са људским фигурама, прозоре са шамбранима и сегментним тимпанонима. Класицизам фасада упућује на француски утицај. Описана архитектура постојала је до уништења Библиотеке.

— До 1941. конструкције зграде нису биле довољне за превезивања сутерене од књига, које су морале да буду преселене са мансарде на ниже нивое. Прогресивно попуштање таваница и зидова довели су пред рат до намере да се Библиотека пресели на другу локацију.

— 6. априла 1941. Библиотека је, погодјена запаливом бомбом, изгорела са целокупним фондом од

око 300 000 књига, легата рукописа, збирки мапа и гравира.

— 1945. најдаме, после ослобођења, током следећих десетина, разорени део блока остао је у рушевинама и неуређен. На њему су дуго биле инсталиране бековинске пумпе и бараке. Таквим крајем неподесне функције и проповедним градњама потпуно су демаскирани преостали делови зграде. Годинама није било целиовите идеје заштите и одлучног геста обнове.

ЗАШТИТА, ИСТРАЖИВАЊА И ПРЕДЛОЗИ ЗА ОБНОВУ

Године 1971. Косачичев венец је заштићен као просторна кул-

турно-историјска целина. То је даљо потстремка да се у оквиру Завода за заштиту споменика културе града Београда приступи припремама студијских подлога за урбанистички план уређења овог дела старе београдске Вароши. Унутар њега и преосталих рушевина Библиотеке.³

Почев од 1976. године, у организацији Републичког завода за заштиту споменика културе, предузето је отварње остатака некадашње Библиотеке са траговима узимања књига. Од зграде су установљени зидови сутерена и фрагменти архитектонских плас-тике.

На простору суседне рушевине археолошка ископавања су досегла дубље културне слојеве на

³ Ђ. Минков. Фотограметријска обрада заштићеног подручја Косачичевог венца. Косачичев венец, Београд, 1979, 52–54; Г. Јаковић, М. Делић-Николић, Подручје Косачичевог венца – анализ постојећег стања, Косачичев венец, Београд, 1979, 55–68.

неколико метара испод уличног нивоа, међу којима је парчиначији хоризонт римског Сингидунума (прво и друго стотине нове ере). Из те епохе потичу остати хиљадама античких терми, фрагменти фресака и мозаика, налази новија, ситне пластике и сл. Комплекс терми се простира и ван граница порушеног ансамбла.

Откопани делови римских грађевина и покретни налази научно су обрађени и публиковани. Нихове културно-историјске и градитељске вредности високо су рангираны. У идејном пројекту заштите замишљено је да буду наткривени бетонском конструкцијом и приступачни за разгледање и даље проучавање. У склону истог решења било је предвиђено да се остати Библиотеке обликују као Меморијал окружен околним зградама.⁴

У трагању за концепцији уређењем овог простора покретане су и друге акције. Међу њима била је иницијатива Библиотеке града Београда подномодном педесетогодишњице страдања Народне библиотеке. Ова је којени идејом обнове порушеног ансамбла са смештајем библиотечке функције у средину сродних културних делатности. У контексту таквих идеја приказано је архитектонско решење, које се сада публикује са модификованим матичном наменом⁵.

ПОЛАЗИШТА ПРОЈЕКТА ОБНОВЕ

Идејно архитектонско решење застини се на неколико одредника. Поредни су произашле из принципијелних определења, а остали имају локације и градитељску наслеђу.⁶

— Подухват уређења мора се темељити на ставовима активне заштите и ревитализацији културних добара. Савремен, међународно усвојена доктрина и пракса изнада решења кроз уклапање наслеђа у токове и функције савременог живота.

— Ратом или на други начин разорени делови блокова у старој Вароши треба да буду поново изграђени. Остављена рушевина са растрепреним инсулатима и оголеним калканима суседних кућа супротно је поретку затворене иничне изградње. Овај је одлика времена из кога потиче и овај амбијент.

— Ратом прорукоvana „западна археологија“, упркос своме меморијалном набоју, није одражена у густом градском ткиву. Овакви грађевински кратери постају временом огледала немира и легла нехигијене. То угрожава живот околине и пређа достојанство споменика.

— И под (тешко уверљивом) претпоставком да ће се обезбедити чукање и одражавање једном уређењу

техничких остатака Библиотеке, најеј да се Меморијал формира конзервацијом рушевина ије прихватљива, јер је у суштини дубоко анахрона. Да-нас, зашто од пола столећа после Другог светског рата, мора се изнајти решење неогледиено амени-тацијом и симболиком надгробног.

— Адекватан поступак је ин-тервенија новоградње у ансамблу традиционалне архитектуре. Она је усвојена окружењем и наслеђем. Њени просторни параметри проилазе из регулационе линије блока, габарита некадашњег здана и околних кућа, рушевина Библиотеке и археолошких налаза античких терми.

— Локација у скриву Косачићевог венца, изнад искона Сингидунума, у амбијенту старе Вароши и са рушевинама Библиотеке предодређена је за стварање синтеза грађевинске прошлости и будућности Београда.

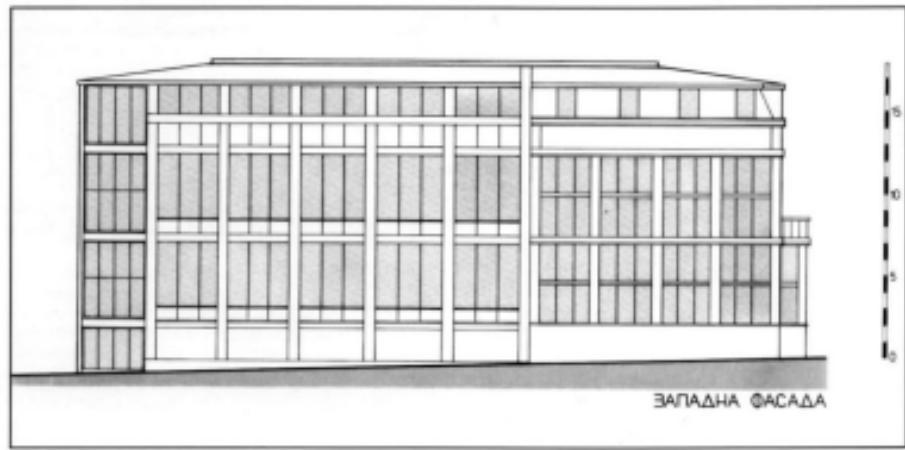
— Намена будућег ансамбла треба да буде вишеслојна и у складу са „урбаним менталитетом“ Косачићевог венца. Да не служи промету ствари, него протоку идјеја. Да на једној страни истражује историју, културу и наслеђе града, а на другој покреће студије, издавање и акције његове обнове.

— У трагању за матичном де-лативношћу таквог садржаја и онтога, могући су различити исходи. Ком-парativним анализом усвојава-но

4. Г. Томашевић, Археологија содирања на локалитету Косачићев венац 12–16. Истраживачки и конзерваторски пројекат. Косачићев венац, Београд 1979, 37–44. Исто, Извештај о остатку Народне Библиотеке изнадре 1941. године. Конзервација и промотивне исковане остатака на Косачићевом венцу бр. 12–16 у Београду. Нени резултати содирања. Савијанта 13 (1981), Београд, 177–198. Исто, Упоредно испитивање неколико археолошких налазишта у Харисовим Амбасадама, Улазницама и Сингидунуму: Београд, Савијанта 19 (1987) Београд, 7–20. Г. Цветковић-Томашевић, Д. Малаковић, М. Мураков, На западу Народне библиотеке у Београду – меморијали и археолошка споменици, Савијанта 20–21 (1988–1989), Београд, 147–180.

5. У Библиотеки града Београда постоји слоборут под називом: Идеје основе обнове Библиотеке на Косачићевом венцу, Београд, децембар 1990. Уводни текст написао је Савијан Вајф, генерални Градски Библиотекар. У слоборуту је садржана идеја архитектонског решења – аутор арх. Светислав Вучковић. Компјутерска обработка грађевине, локације издавања је у ОСА – рачунарским ножевима, Београд, реализација арх. Марина Денић, оператор текса: Вајин Вучковић. Идеје основе и архитектонске решење били су предмет стручних расправа и приватних у средставима масовне комуникације.

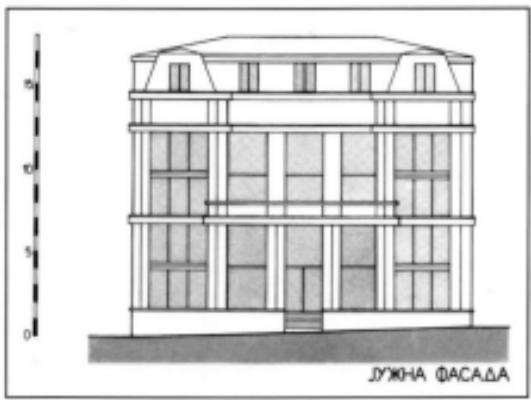
6. С. Вучковић, Пројекција урбаних обнова Косачићевог венца у Београду, Поглавља 3–4, Слант 1988, 925–945. Рад обухвата и следеће одоме: Методологија урбаних обнова, Обнова историјске целине вароши, Ослобађање простора од амбијентално неприлагодљивих објеката, Ревитали-зија историјских зграда.

VIII

План VIII Западна фасада

План IX Јужна фасада – главни фасада

IX

сти које произилазе из локације и савремених потреба, аутор овога идејног решења најпре сагледава Центар за градитељско наслеђе Београда.

— Материјом градитељског наслеђа баве се различите установе: институти, катедре, музеји, за-

води и др. — свако према својим заједничким. Утемељенем оваквог Центра било би омогућено повећавање активности које за теме имају градитељско наслеђе Београда: као област истраживања, простор планирања, материју заштите, терен изградње и комуналног уређења, а надахне као животни амбијент.

— У Центру би се сабирала и обрађивала документација о трубној генези и градитељству Београда. Она би садржавала: репродукције писаних и графичких извора, старе карте и ведute; програме археолошких налазишта; регулационе и ситуационе планове парони; старе пројекте за обнову зграда; ар-

хиске цртеже и фотографије; архитектонске и фото снимке садашњег стања; литературу и друге видове документације.

Резултати истраживања били су склоништави кроз едукације, стручне скупове, црквљес представе, изложбе и друге облике комуникација.

— Синтеза разногранских програма има највише изгледа да је друштишни у критичну масу иницијативе послемника културе, утијаје представници власти и могућности поседника новца. Так под усаглашеним патронатом тога тројства подухват обнове може бити довољан до реализације.

ДЕФИНИСАЊЕ ПРОСТОРНОГ СКЛОПА

Преостали, сутеренски делови Библиотеке одређени су за трајно чување као архитектонска супстанција Меморијала. Тиме је истовремено задат перистар и условљен унутрашњи распоред новог града. У њу се укључује решење улазног фронта са тројском, холомијама у средини и собама на боковима. Сачувани цртежи из 1920. године са плановима приземља и спрата омогућују да се сагледа диспозиција уништења нивоа.⁷

Пројектом је преузета елеменција Библиотеке која је обухватала сутерен, приземље, спрат и поткровље. Нуј је могуће графички и зумерички реституисати помоћу неколико архивских фотографија.⁸ Најадвараји међу њима објашњена је у оквиру раду. Знатна висина некадашњег приземља и спрата у пројектованом решењу корисно служи за одаје већих распова. Ана-

лиза мера показује да је могућа интерполяција међустака у техничким трактовањима. То обезбеђује стварање корисних површина без пропиријене плани или покећана висина зграде.

На суседним парцелама затечени гранични и средињи зидови некадашњих кућа уклонени су приликом археолошких истраживања. То погодује обликовању дворана на сва четири нивоа, неопходних за остварење разнограних друштвених програма и функција.

ВРСТЕ И РАСПОРЕД ФУНКЦИЈА

Промовизе из наслеђене просторне диспозиције и матичних програма Центра. Приказани су на основама свих нивоа, подужном и попречним пресекима.

Сутерен (Основа сл. 2)

Изид остатака хиподекста римских терми формира се дворана. Онетерени од горњих конструкција прихватају стубићи прилагођеног распореда фундирани на шиновима. Археолошки налази сагледају се под различитим угловима са галерија чиме се избегава ризик физичког дојдира и оштећења античке структуре. Дуж галерија су постављене витрине са покретним налазима. На обимним зидовима су панорама са легендама, цртежима, фотографијама и реституцијом терми. Вишеметарски пресеци кроз земљу са стратиграфским профилима могу се заклонити пронизадима преградама са опнакама основних културних хоризоната. У суседном простору је лапидаријум са експонатима отприлике на разни локацијама античког Сингидунума.

Остаци римских терми сада се третирају као макроекспонат у музејској дворани. Архитектура *in situ*, стратиграфски профили и покретни налази творе јединствену експозију археолошког локалитета и музејске поставке у истој дворани. Тиме су осигурани јавнотоноси чиниоци заштите и презентације неостарине на отвореним посматрачима са разорним утицајима клима и немара. Посете су могуће независно од годишњег доба и временских услова. Поред главног улаза постоји посебан приступ у случају да је Центар затворен.⁹

Преостали сутерен порушене зграде обликују се као Меморијал Народне библиотеке. Средину простора онтећењима и нагорелим зидовима постављене су витрине са остатцима утврђених јавних књига. Дуж ходнице линије распоређене су легенде и цитати.

Приземље (Основа сл. 3)

Главни улаз у зграду налази се где и некадашњи — на чланој страни ансамбла. Са трема се ступа у хол са гардеробом и кафеом. Троугаоним степеништем остварена је веза са ходлом на спрату.

Матични простор је дворана са балконом укупног капацитета око 220 седишта. Крај ње су изложбени салон и просторије за водитељске програме и друге учеснике. Дворана је намењена за стручне скупове, тематске црквљес и представе са пратећим изложбама у салону. Овај ниво изграде од посебног је значаја као контакtnи простор професионалних учесника и грађана, у коме се разнија свест о незаборавној улоги наслеђа у савременом животу.

Према Сребрничкој улици је бочни улаз са степеништем које повезује све нивое. Крај њега је санитарни

7. Ј. Ђерић-Зимо, Наведено, сл. 2–3.

8. Исто, сл. 1.

9. Током истраживања радио је некадашњи хотел „Српска круна“ у Киси Миладовићу улици отворен су остати фортификацији римског Сингидунума на граници каструма и цивилног насеља. Пројекст уређења за Библиотеку града Београда археолошки налази су представљани у дворани, који такође служи за повремене скупове и културне програме. (С. Вучковић. Адаптација некадашњег хотела „Српска круна“ за Библиотеку града Београда, Гласник Друштва конзерватора Србије, 13, Београд 1989, 144–145).

блог. У позадини ансамбла су сигурносни излаз и економски улаз са сервисима.

Мезанин

(Основа с. 4)

На овом међувенцу су балкони дворане и салона за изложбе, студијски просторије око хола, а у позадини сервиси.

1. спрат

(Основа с. 5)

Дворана читаонице и депо књига. Између њих су каталог и пулт. Око хола радне просторије управе и сарадника. Позади сервиси.

Међуспрат (с. 6)

Депо књига. Инвентар. Радне просторије сарадника.

Поткровље

(с. 7)

Сала са терминалима повезана са централним базама података. Природно светло кроз застакани део кровла. Архив, документација. Око хола просторије стајних сарадника.

Обликовање архитектуре

(с. 8, 9)

Циљ овог идејног решења је да се Меморијал Народне библиотеке изрази кроз глобални споменички облик нове грађевине Центра. То се настоји постићи преузимањем конфигурације старог здана у мери која се неће издржати у факсимили, него ће се задржати на реминисценцији. Применом таквог поступка стари и нова зграда припадају истом роду, али различитим генерацијама. Међу њима

постоји континуитет, али и јасне разлике у градитељском покембадару. Свако доба гради применом материјала, технологија и естетичких начела свога времена. То је порука и потуга свих пређашњих раздобља.

Окружена историјским амбијентом интеријори новограда не опонаша нити фикторографски репродуктује архитектонску традицију. Она се обнирно уклапа у наслеђени просторни поредак поштујући старију, али и задражавајући своје право на властите градитељске језик. Такав став провејава кроз савремену међународну доктрину активне заштите и ревитализације.

R e s u m e

Svetislav Vučenović

TOWARDS AN ARCHITECTURAL SYNTHESIS ON KOSANČIĆEV VENAC

This paper offers a conceptual architectural project of raising a new building above the ruins of the National Library and the archeological remains of ancient Singidunum. The basic configuration of the building is determined by the plan and elevation of the old Library. It includes a subterranean storey, a ground floor, one upper storey and an attic. The exterior has a modern silhouette. The overall result is reminiscent of the old building and in no way its direct copy.

The remains of Roman baths and stratigraphical profiles of the terrain are to be presented within the great hall. A museum exhibition of archeological finds and a restitution of the Roman baths is planned for the peripheral galleries. The adjoining hall is designated as a lapidarium. The remaining, subterranean part of the Library is planned as a Memorial with charred remains of books.

Basically, this building is designated to house the Center for the Architectural Heritage of Belgrade, an institution which should answer the needs of research, protection and revitalization of the urban heritage of Belgrade. The milieu of the old city formed above the ruins of the ancient settlement is a highly suitable location for this institution. Its ground floor is planned to include a great hall and an exhibition hall. The upper storey is occupied by the reading room and the book depot. The attic is designated to hold PC terminals and researchers' offices. The Center's activities are going to be aimed at augmenting knowledge of Belgrade's architectural heritage, initiating research projects and creating documentary data bases in order to promote the importance of heritage in the modern life of our community.